

УДК 801.673:81'22

ТОПОСЕМІОТИЧНІ ІНДЕКСАЛЬНІ ХУДОЖНІ ПОРІВНЯННЯ В АНГЛОМОВНИХ КАНАДСЬКИХ ПОЕТИЧНИХ ТЕКСТАХ

Яна ПРОСЯННІКОВА (Херсон, Україна)

Стаття присвячена вивченню концепту ПРОСТІР та його місця у концептосфері людини. Особливу увагу приділяється вивченню знакової природи феномену простору та його індексальній експлікації у синтагматичній послідовності індексального художнього порівняння. Проведено аналіз індексальних мовних засобів на позначення концепту ПРОСТІР.

Ключові слова: *концепт ПРОСТІР, індексальне художнє порівняння, просторові індексальні одиниці, просторова локалізація, особистий простір*

Статья посвящена изучению концепта ПРОСТРАНСТВО и его места в концептосфере человека. Особое внимание уделяется изучению знаковой природы феномена пространства и его индексальной экспликации в синтагматической последовательности индексального художественного сравнения. Проведен анализ индексальных языковых средств, которые объективируют концепт ПРОСТРАНСТВО в структуре художественного сравнения.

Ключевые слова: *концепт ПРОСТРАНСТВО, художественное сравнение, пространственные индексальные знаки, пространственная локализация, личное пространство*

The article is focused on the study of the concept SPACE and its place in the conceptual sphere of an individual. Particular attention is paid to the study of the sign nature of the phenomenon of space and its indexical explication in the syntagmatic sequence of a simile. The analysis of indexical linguistic means that are used to denote the concept SPACE was held.

Key words: *concept SPACE, simile, space indexical signs, spatial localization, personal world*

Специфіка сприйняття людиною актуального світу, і в тому числі її просторової локації, знаходить своє відбиття у мові, зокрема поетичному мовленні як одній із реалізацій мови в цілому. Хоча поезія у порівнянні з іншими видами мистецтва не послуговується класичним досвідом використання просторових категорій, як-от, наприклад, закон перспективи, засадничий в області архітектури та живопису, проте, відчуття простору є вплетеним у поетичний текст [4, с. 429]. При декодуванні художнього порівняння у канві поетичного тексту адресат конструює просторовий вимір твору, аналізуючи індексальні знаки, тобто словесні знаки з просторовою семантикою, просторові прийменники, прислівники місця.

Пізнання людиною просторової актуалізації світу проходить у три етапи. На першому етапі відбувається візуальне або аудіальне сприйняття об'єктів та предметів, що конструюють простір наближений до людини, оскільки простір виникає шляхом “розгортання, поширення назовні по відношенню до певного центру” [5, с. 341], яким і є людина.

Існування центру зумовлює існування периферії, яка пов'язана з центром. Цей зв'язок можна визначити як “шлях” [там само, с. 341], рухаючись яким людина фізично переміщується у просторі, мандрує і вже на емпіричному рівні пізнає оточуючий світ, звідси емпіричне пізнання наслідуює візуальне. Заключним етапом пізнання просторової локації є осмислення простору шляхом умовиводів [4, с. 433].

Розглянута тріада етапів процесу пізнання людиною оточуючого світу знаходить відповідник у концептуальному ланцюгу ПРЕДМЕТ – МІСЦЕ – ПРОСТІР, запропонованому О.С. Кубряковою [3, с. 85] і відповідає постулату когнітивної лінгвістики про те, що ключем до вивчення мисленнєвих операцій людини й особливостей організації досвіду є вивчення мовних фактів, у яких відбивається все те, що було опрацьовано розумом людини [там само, с. 85] в результаті концептуалізації та категоризації.

При вивченні переліку базових концептів, за когнітологом Р. Джекендоффом, РІЧ, ПОДІЯ, СТАН, МІСЦЕ, НАПРЯМОК, ОЗНАКА,

ОБ'ЄМ [10, с. 34; 11, с. 22], простежується первинність концепту ПРЕДМЕТ по відношенню до концептів МІСЦЕ і ПРОСТІР, що відповідає першому етапу у процесі пізнання людиною світу.

Р. Ленакер та У. Найссер у своїх дослідженнях стверджують, що концепт ПРОСТІР є похідним від концептів ОБ'ЄКТ, ПРОЦЕС [цит. за 14, с. 140] та ОБ'ЄКТ, ДІЯЛЬНІСТЬ, відповідно [13, с. 238]. Визначення концептів МІСЦЕ і ПРОСТІР, як базових, корелює з примітивами А. Вежбицької, до яких належать: ДЕ, СТОРОНА, ВСЕРЕДИНІ, ДАЛЕКО, БЛИЗЬКО, ВИЩЕ/НАД, НИЖЧЕ/ПІД [1, с. 21]. Науковець не відокремлює у дослідженні концепти МІСЦЕ і ПРОСТІР, але залишається очевидним той факт, що визначення місця перебування предмета є пріоритетним завданням для свідомості людини. Концепти МІСЦЕ і ПРОСТІР вступають у гіпо-гіперонімічні відношення. Під місцем, слідом за О.С. Кубряковою, ми розуміємо точку, яку займає певний об'єкт на мапі *простору* (курсив наш – Я.П) [3, с. 87]. Так, відповідно до етапів просторового сприйняття дійсності, концепт МІСЦЕ відповідає емпіричному пізнанню людини в той час, як концепт ПРОСТІР є продуктом її абстрактного мислення.

Концепти МІСЦЕ і ПРОСТІР експлікуються у мовленні локативними та директивними висловлюваннями [6]. Різниця полягає у тому, що у локативах визначається місцезнаходження особи або предмета, а директивне висловлювання інформує адресата про переміщення суб'єкта або об'єкта у просторі. Для нашого дослідження становить інтерес як вивчення місцезнаходження, так і напрямок руху об'єкта відповідно до центра координації. Зміна розташування об'єкта обумовлена його переміщенням від центра до периферії або у реверсивному напрямку й осмислюється через категорію просторової направленості. На позначення просторової направленості використовуються просторові індексальні одиниці.

Просторові індексальні одиниці експлікують можливість безпосереднього візуального сприйняття певних об'єктів або відсутність цієї можливості, їх місце розташування або напрямок руху, ступінь їх наближеності або

віддаленості від розповідача [15]. Так, у контексті індексального художнього порівняння з поетичного тексту Л. Коена “I Have Not Lingered in European Monasteries”: “*I have not released my mind to wander and wait / in those great distances / between the snowy mountains and the fishermen, / like a moon, or a shell beneath the moving water.*” [17, с. 27], розповідач виступає у ролі орієнтира, відповідно до якого конструюється світ навколо нього.

Однаковий ступінь віддаленості засніжених гірських вершин, рибалок, місяця на небі та мушлі на дні екстеріоризується у словесній тканині індексального художнього порівняння словесними знаками *those distances*. Індексальна одиниця *those* сама по собі ідентифікує зазначені об’єкти як такі, що не належать до простору наближеного до розповідача. Їх місцезнаходження локалізується на просторовій периферії. Проте, не зважаючи на значну віддаленість предметів у просторі, про що свідчить прикметник *great*, вони є доступними до візуального сприйняття адресанта повідомлення. На цей висновок нас наводить вживання означеного артикля *the* на позначення предметів, які знаходяться у полі зору мовця.

Індекс *between* експлікує вісь горизонталі, на якій розташовані, з одного боку, *snowy mountains*, а з іншого – *fishermen*. Вісь вертикалі представлена індексальним знаком *beneath*, де верхня точка вертикалі опосередковано представлена словесним знаком *moon*, оскільки місяць є небесним тілом і при вживанні лексичної одиниці на його позначення у свідомості декодуючого активується концепт UP – ВЕРХ на противагу *beneath* – НИЗ.

У такий спосіб у зазначеному прикладі реалізується два з трьох просторових вимірів – вертикаль та горизонталь, до того ж мовець-розповідач знаходиться на їх перетині, займаючи центральну позицію. Хоча можна зробити припущення, що більш близькими до розповідача, більш знайомими й зрозумілими, значущими для нього є об’єкти, що розташовані на горизонтальній вісі.

Відповідно до узуального вжитку означений артикль в англійській мові не вживається зі злічуваними іменниками у множині за виключенням випадків,

коли вони були зазначені у попередньому контексті або є вже добре відомими для того, хто говорить. На цій підставі *the snowy mountains, the fishermen* необхідно віднести до об'єктів добре знайомих розповідачеві. У той час, як місяць (*moon*) вживається з неозначеним артиклем на позначення чогось невстановленого, не чітко визначеного з точки зору розповідача. У такий спосіб реалізується третій просторовий вимір ВСЕРЕДИНИ/НАЗОВНІ (IN/OUT). Так, *the snowy mountains, the fishermen* входять до сфери світу розповідача, а *a moon, a shell* знаходяться за його межами.

Лінгвісти вважають, що всі мови світу мають граматичні засоби, які індексально вказують на диференціацію між наближеними (проксимальними) або віддаленими (екстремальними) у просторі об'єктами, особами, подіями відносно адресанта [12; 8]. З метою ідентифікації місця знаходження певного об'єкта використовуються також лексичні індексальні знаки такі як *here* та *there*.

На думку Г. Кларка [7], словесні знаки типу *here* та *there* визначають місцезнаходження будь-якої особи або предмета відносно місцеперебування адресанта повідомлення. Так, у віршованому тексті Дж. Мюррея ("То а Humming Bird in a Garden" [18]) адресант повідомлення порівнює колібрі з загубленим сонячним променем, де в основу порівняння покладено швидкі рухи пташки: "***Now here, now there, thy flash is seen, / Like some stray sunbeam darting, / With scarce a second's space between / Its coming and departing.***"

Маленька, дуже енергійна пташка то з'являється, то зникає з поля зору спостерігача, а її хаотичне, ледве вловиме переміщення у просторі передається індексальними словесними знаками *here* і *there*. Форми герундію дієслів *coming, departing* також індексально характеризують напрямок руху птаха відносно точки відліку, якою є відправник повідомлення. Шляхом аналізу словникових дефініцій зазначених дієслів, доходимо висновку, що мовленнєва одиниця *come* реалізує значення *to move toward*, а дієслівна одиниця *depart* використовується на позначення *to go away* [16]. Їх індексальне навантаження полягає у демонстрації зміни напряму руху об'єкта по відношенню до

адресанта, а в цьому випадку – назустріч до адресанта, а потім від нього. На короткий час у спостерігача з'являється можливість візуально схопити “літаючий промінь”, тому що пташка входить у його так би мовити особистий простір, а за мить зникає з нього.

Під особистим простором розуміємо простір, який людина асоціює зі своїм місцем перебування [9, с. 89]. Особистий простір людини може бути умовно обмеженим, або ж мати конкретні фізичні обмеження, як-от простір власної домівки.

Отже, особистий простір спостерігача у попередньому прикладі експлікується індексальною одиницею *here* та дієсловом *come* з індексальною семою напрямку руху “сюди, до мовця”, які ідентифікують птаха колібрі як той об'єкт, що належить до “свого” світу. У той час, як словесні індексальні знаки *there, depart* виводять цей об'єкт за межі особистого простору спостерігача й класифікують його як “чужий” об'єкт відносно світу спостерігача. Напрямок руху птаха від центру особистого простору мовця до його периферії і за його межі чітко окреслений. Початок шляху птаха вербалізується словесним знаком *here* і займає ініціальну позицію в художньому порівнянні, прикінцеве розташування лексичної одиниці *departing* вказує на “вихід” за межі особистого простору спостерігача.

Для успішної реалізації індексальної функції цих одиниць залучаються фактори, які пов'язані з поінформованістю і адресанта, і адресата поетичного повідомлення про реальний стан речей в актуальному світі, що уможливорює співвідношення вербальних знаків з конкретною ситуацією або людиною [2, с. 9]. Одним із таких факторів є знання людини про існування початку шляху і його кінець та про здатність птахів рухатися у різних напрямках – до або від певного центру.

Отже, при вивченні індексальних компонентів художнього порівняння ми отримуємо інформацію про адресанта поетичного повідомлення, адресата, об'єкт сприйняття, який здатний до переміщення та просторові відношення між цими складовими неканонічної комунікативної ситуації. З огляду на

онтологічний зв'язок категорій простору і часу вважаємо за доцільне розглянути їх паралельну реалізацію в індексальних художніх порівняннях у подальших наукових розробках.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Вежбицкая А. Сопоставление культур через посредство лексики и прагматики / Анна Вежбицкая. – М. : Языки славянской культуры, 2001. – 272 с.
2. Кравченко А. В. Вопросы теории указательности: Эгоцентричность. Дейкитичность. Индексальность / Александр Владимирович Кравченко. – Иркутск : Изд-во Иркут. ун-та, 1992. – 210 с.
3. Кубрякова Е. С. О понятиях места, предмета и пространства / Елена Самойловна Кубрякова // Логический анализ языка. Языки пространств / [отв. ред. Н. Д. Арутюнова, И. Б. Левонтина]. – М. : Языки русской культуры, 2000. – С. 84–92.
4. Панова Л. Г. Пространство в поэтическом мире О. Мандельштама / Л. Г. Панова // Логический анализ языка. Языки пространств / [отв. ред.: Н. Д. Арутюнова, И. Б. Левонтина]. – М. : Школа “Языки русской культуры”, 2000. – С. 429–439.
5. Топоров В. Н. Пространство / Владимир Николаевич Топоров // Мифы народов мира : энциклопедия. – М., 1980. – С. 341–342.
6. Bennett D. C. Spatial and temporal uses of English prepositions: An essay in stratificational semantics / D. C. Bennett. – London : Longman, 1975. – 235 p.
7. Clark H. H. Space, time, semantics, and the child / H. H. Clark // Cognitive development and the acquisition of language / [T. E. Moore (ed.)]. – New York & London : Academic press, 1973. – P. 27–63.
8. Fillmore C. J. Deictic categories in the semantics of “come” / C. J. Fillmore // Foundations of Language. – 1966. – Vol. 2. – № 3. – P. 219–227.
9. Hayduk L. A. The shape of personal space: An experimental investigation / L. A. Hayduk // Canadian Journal of Behavioral Science. – 1981. – Vol. 13. – № 1. – P. 87–93.

10. Jackendoff R. Languages of the mind: essays on mental representations / Ray Jackendoff. – Oxford : The MIT Press, 1992. – 205 p.
11. Jackendoff R. Semantic structures / Ray Jackendoff. – Cambridge, Massachusetts : The MIT Press, 1991. – 322 p.
12. Levinson S. C. Pragmatics / S. C. Levinson. – Cambridge : Cambridge University Press, 1983. – 106 p.
13. Neisser U. Multiple systems: a new approach to cognitive theory / Ulric Neisser // The European Journal of Cognitive Psychology. – 1994. – Vol. 6. – Issue 3. – P. 225–241.
14. Tomasello M. Language is not an instinct / M. Tomasello // Cognitive Development. – 1995. – Vol. 10. – P. 131–156.
15. Weinreich U. Explorations in Semantic Theory / U. Weinreich // Current trends in Linguistics. – 1966. – Vol. 3. – P. 395–477.
16. Merriam-Webster Dictionary [Electronic resource]. – The resource is available: <http://www.merriam-webster.com/dictionary/now>
17. Cohen L. The Spice-box of Earth / Leonard Cohen. – London : Jonathan Cape LTD, 1973. – 88 p.
18. Victorian Anthology, 1837–1895 [Electronic resource] / [E. C. Stedman, ed.]. – The resource is available: <http://www.bartleby.com/246/index14.html>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Яна Присяннікова – викладач кафедри англійської та турецької мов факультету перекладознавства Херсонського державного університету

Наукові інтереси: лінгвосеміотика, когнітивна поетика